

Research Paper

The Future Study of Rural Development Planning (Case Study: Varzaqan County)

Aghil Khaleghi^{1*}, Ali Majnoui Totakhaneh²

1. PhD of Geography and Rural Planning, Tabriz University, Tabriz, Iran

2. PhD Student of Geography and Rural Planning, Tabriz University, Tabriz, Iran

Received: 30 October 2019

Accepted: 01 March 2020

PP: 137-153

Use your device to scan and read the
article online**Keywords:**Planning, Rural Development,
Future Research, Scenario
Planning, Mixed Methods.**Abstract**

The present research in the field of pragmatism approach - as a mixed methodology paradigm - has addressed the future of rural development research; so, in terms of methodology, it's about mixed methods, by purpose it is a functional type, in terms of nature and method, it is a descriptive-analytical one and in terms of time, it's kind of futuristic. According to the research needs, three different sample volumes were used to collect and analyze data related to Structural Impact Analysis, Defining Possible Situations and Scenario Basket sections, including experts in the field. To identify key factors, the combination of the "Media Browsing" and "STEEP (V)" method and using the Atlas.ti software, 362 article titles from 6 prestigious journals were used in the period 2014-2018; also, content and formal validity methods and techniques were used to calculate the validity and Cronbach's alpha (0.86) was used to measure the reliability of the research questionnaires. Structural analysis using the MicMac method shows that the dispersion patterns of the effective variables indicates system instability. Key factors: "Development of women's participation in social affairs, migration, health development and quality of life" from a social field; "ICT development" from a technological field; "Rural entrepreneurship" from an economic field and "spatial identity" factor from values field influencing the future of rural development planning in Varzaqan County. Finally, on the horizon of the Seventh Development Plan, 15 scenarios that are considered to be static or unbelievable scenarios are expected to be slightly diminished in the planning process in the Seventh Development Plan.

Citation: Aghil Khaleghi , Ali Majnoui Totakhaneh (2021): The Future Study of Rural Development Planning (Case Study: Varzaqan County) . Journal of Regional Planning , Vol 11, No 42, PP137-153

DOI: 10.30495/jzpm.2021.3937

***Corresponding author:** Aghil Khaleghi

Address: PhD of Geography and Rural Planning, Tabriz University, Tabriz, Iran

Tell: +989141062276

Email: khaleghi567@tabrizu.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Having a specific approach to rural development in terms of specific goals and policies and in the light of a rigorous future study of the productive and infrastructural possibilities of the village and the resources available at the macro level can open up the issues and bottlenecks that the rural community is facing today. Along with other rural areas, rural development in the Varzaqan County has always faced major challenges. It seems that if a complete portfolio of rural development components can be identified to suit the situation of the County and with the participation of all stakeholders identify the relationships between the influential components and identify the most important ones for presenting rural development scenarios. Traditionally, planning can be transformed into a futuristic planning process whose ultimate goal can be to develop villages and improve the quality of life. Based on this, it can be said that the main purpose of the present study is to achieve three important and relevant objectives in rural development of Varzaqan, namely: "Structural Impact Analysis", "Defining Possible Situations" and "Preparing a Scenario Basket". In fact, it can be said that the purpose of this research is to study the future development of rural development in Varzaqan County. To achieve this goal, key factors of rural development have been identified and analyzed with the help of expert group on structural relationships between proponents to identify possible situations. Rural Development identified the County and ultimately tailored the rural development planning scenario to each of the uncertainties.

Methodology:

The present research in the field of pragmatism approach - as a mixed methodology paradigm - has addressed the future of rural development research; so, in terms of methodology, it's about mixed methods, by purpose it is a functional type, in terms of nature and method, it is a descriptive-analytical one and in terms of time, it's kind of futuristic. According to the research needs, three different sample volumes were used to collect and analyze data related to Structural Impact Analysis, Defining Possible Situations

and Scenario Basket sections, including experts in the field. To identify key factors, the combination of the "Media Browsing" and "STEEP (V)" method and using the Atlas.ti software, 362 article titles from 6 prestigious journals were used in the period 2014-2018; also, content and formal validity methods and techniques were used to calculate the validity and Cronbach's alpha (0.86) was used to measure the reliability of the research questionnaires.

Findings:

A total of 56 factors were extracted in the areas (social, technological, economic, ecological, political, and values). Secondly, identify the factors of cross-matrix variables to their level and extent of impact on each other and on the future rural development planning process. Number of factors "Development of women's participation in social affairs, migration, development of health and quality of life" from social field; "ICT development" from technological field; "Rural entrepreneurship" from economic field and "spatial identity" from values field are effective. In order to continue working on possible future statuses of rural development planning in the city, a total of 33 different situations were identified for 11 key factors, including three desirable, intermediate and undesirable spectra.

Scenarios resulting from key components illustrate the existence of the framework needed to deliver favorable Golden Scenarios and scenarios centered on "human capacity building and collective trust to develop rural partnerships", "designing and implementing appropriate policies to enhance the role of local communities." Rural Development Planning ", " Effective Rural Land Use Management in the Rural Development Planning Process ", " Agricultural Development and Management Together with Rural Development "and" Special Attention to Rural Housing Improvement and Renovation in Rural Development Plans ", from Performance and Success They have more. In fact, the success or failure of rural development in Varzaqan in the future will depend on whether or not the role of the scenarios is considered. The highly feasible scenario during the Seventh Development Plan for Rural Development Planning is a near-intermediate and static scenario. This scenario

will be achieved in the unfavorable state of socio-economic factors and in favorable and slightly improving (existing) physical-environmental factors. Therefore, in the short-term future (2025) and on the horizon of the Seventh Socio-Cultural Development Plan, the scenario of "the lack of development of rural participation in the planning process" is the most likely scenario.

Conclusion:

Overall, in the unbelievable scenario, it was concluded that in the seventh plan horizon, the scenario of "the modest development of rural participation in the planning process" is the most likely scenario, but in the long run, the gradual improvement of managerial factors and policy inefficiencies may provide the opportunity to enhance economic factors- It did not provide social support and move this scenario to a disaster scenario. The overall

results of this study are consistent with those of Karimzadeh and Majnoui (1398) and Taghilo et al. (2016). Also the results of this research in the section "Key Factors" in the categories "ICT Development, Rural Migration and Agricultural Development" with the results of Bezazzadeh study (2014); The categories of "Rural Land Use, Rural Rehabilitation and Renovation" are in line with the results of the Tietjen & Jørgensen study (2016) and in the category of "Rural employment development" with the results of the Bastos & Weber study (2018). Also the scenario presented is consistent with the results of Badri et al. (2019) study. The results of the research findings using Wizards software indicate that 15 scenarios are considered as static or unbelievable scenarios for city development planning. Out of the three groups of scenarios identified, the scenarios with high feasibility were considered as the most numerous and if the correct plans were selected, they could provide the basis for rural development in Varzaqan.

آینده پژوهی برنامه ریزی توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ورزقان)

عقیل خالقی^{۱*}، علی مجنون توتاخانه^۲

۱. دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

چکیده

تحقیق حاضر در قلمرو رویکرد پراگماتیسم- به عنوان پارادایم روش شناسی آمیخته- به آینده پژوهی توسعه روستایی پرداخته است؛ لذا از لحاظ روش شناسی مربوط به روش های ترکیبی (آمیخته)، بر اساس هدف از نوع کاربردی، از لحاظ ماهیت و روش از نوع توصیفی- تحلیلی و به لحاظ زمان از نوع آینده پژوهی است. با توجه به نیاز تحقیق، از تعداد سه حجم نمونه مختلف برای گردآوری و تجزیه و تحلیل داده های مربوط به بخش های «تحلیل اثرات ساختاری»، «تعریف وضعیت های احتمالی» و «تهیه سبد سناریو» استفاده شده است که شامل متخصصان در این زمینه است. برای شناسایی فاکتورهای کلیدی از ترکیب روش «مرور رسانه» و «STEEP (V)» و با استفاده از نرم افزار اطلس. تی. آی از تعداد ۳۶۲ عنوان مقاله از ۶ مجله معتبر در بازه زمانی ۱۳۹۷-۱۳۹۳ استفاده شده است؛ همچنین برای محاسبه روایی، از روش و تکنیک روایی محتوایی و صوری و برای سنجش پایایی پرسشنامه های تحقیق از روش آلفای کرونباخ (۰/۸۶) استفاده شده است. تحلیل ساختاری به روش میک مک نشان می دهد الگوی پراکندگی متغیرهای مؤثر حاکی از ناپایداری سیستم دارد. فاکتورهای کلیدی «توسعه مشارکت زنان در امور اجتماعی، مهاجرت، توسعه سلامت و کیفیت زندگی» از حوزه اجتماعی؛ فاکتور «توسعه ICT» از حوزه فناوری؛ فاکتور «کارآفرینی روستایی» از حوزه اقتصادی و فاکتور «هویت مکانی» از حوزه ارزش ها، متغیرهای تأثیرگذار بر آینده برنامه ریزی توسعه روستایی شهرستان ورزقان هستند. در نهایت، در افق برنامه هفتم توسعه، تعداد ۱۵ سناریو که به عنوان سناریوهای ایستا یا باورکردنی مطرح است انتظار می رود کم رنگ بودن توسعه مشارکت روستایی در فرایند برنامه ریزی ها همچنان در برنامه هفتم توسعه نیز مطرح باشد.

تاریخ دریافت: ۸ آبان ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۱۱ اسفند ۱۳۹۸

شماره صفحات: ۱۵۳-۱۳۷

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

واژه های کلیدی:

برنامه ریزی، توسعه روستایی، آینده پژوهی، سناریوپردازی، روش آمیخته

استناد: عقیل خالقی، علی مجنون توتاخانه (۱۴۰۰): آینده پژوهی برنامه ریزی توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ورزقان)، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال ۱۱، شماره ۴۲، مردودشت: صص ۱۵۳-۱۳۷

DOI: 10.30495/jzpm.2021.3937

* نویسنده مسئول: عقیل خالقی

نشانی: دکترای جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

تلفن: ۰۹۱۴۱۰۶۲۳۷۶

پست الکترونیکی: khaleghi567@tabrizu.ac.ir

مقدمه :

توسعه کشور، آینده‌پژوهی جزء ویژگی‌هایی است که در تدوین سیاست‌های اجرایی به کار گرفته می‌شود تا بتواند آرمان‌ها را همراه با سایر ویژگی‌ها به مرحله اجرا نزدیک کند.

همگام با سایر مناطق روستایی، توسعه روستایی در شهرستان ورزقان نیز همواره با چالش‌های اساسی روبرو بوده و لذا عدم توسعه روستایی این شهرستان علیرغم وجود منابع معدنی زیاد، ریشه در آسیب‌های برنامه‌ریزی دارد که با اتخاذ یک رویکرد آینده‌نگرانه، مسیر حرکت روستاها به سمت توسعه هدایت نشده است. به نظر می‌رسد در صورتی که بتوان یک سبد کامل از مؤلفه‌های توسعه روستایی را متناسب با وضعیت این شهرستان شناسایی کرده و با مشارکت تمامی ذینفعان روابط بین مؤلفه‌های اثرگذار را شناسایی نموده و مهم‌ترین آن‌ها را برای ارائه سناریوهای توسعه روستایی طراحی کرد، می‌توان برنامه‌ریزی سنتی را به یک رویه برنامه‌ریزی آینده‌نگرانه تغییر داد که هدف نهایی آن می‌تواند توسعه روستاها و بهبود کیفیت زندگی باشد. براین اساس می‌توان گفت که هدف اصلی تحقیق حاضر رسیدن به سه هدف مهم و مرتبط در زمینه توسعه روستایی شهرستان ورزقان است که عبارت‌اند از: «تحلیل اثرات ساختاری»، «تعریف وضعیت‌های احتمالی» و «تهیه سبد سناریو». در واقع می‌توان گفت که هدف این تحقیق عبارت است از آینده‌پژوهی توسعه روستای شهرستان ورزقان که برای نیل به این هدف فاکتورهای کلیدی توسعه روستایی شناسایی گردیده و با مشارکت گروه خبرگان روابط ساختاری بین پیشران‌ها تحلیل خواهد شد تا بتوان وضعیت‌های احتمالی پیش روی توسعه روستایی این شهرستان را شناسایی نمود و در نهایت متناسب با هر کدام از عدم قطعیت‌ها، به سناریوپردازی برنامه‌ریزی توسعه روستایی پرداخت.

پیشینه و مبانی نظری تحقیق:

توسعه روستایی مفهومی با سابقه بوده (Walters et al. 1999: 195) و هرچند که مفهوم آن از لحاظ محتوا و کارکرد در راستای نیازهای جدید سکونتگاه‌های روستایی، همواره دچار تغییر و تحول گشته (Liu et al. 2014: 1149) و متناسب با پیشرفت‌های بشری نیازهای جدید شکل گرفته ولیکن مفاهیم توسعه روستایی نیز متناسب با اهداف اقتصادی و سیاسی حکومت‌ها تغییر یافته (Zhang et al, 2014: 2963) و در معنای واقعی خود عبارت است از مطلوبیت بخشیدن به زندگی ساکنین سکونتگاه‌های روستایی (Taghilou et al. 2016: 4). توسعه روستاها بایستی مبتنی بر تجارب گذشته، واقعیات امروزی و با در نظر گرفتن افق آینده و در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، کالبدی، فضایی- مکانی و... صورت گیرد

توسعه روستایی همواره یکی از بحث‌برانگیزترین مفاهیم در علوم اجتماعی بوده (Paul Green, 2013: 3-4) و اساساً یک مفهوم چندوجهی است (Rabie, 2016: 7). برنامه‌ریزی نیز به معنای کار عقلایی، منظم و سنجیده در زمینه فرایندهای منطقی دستیابی به سیاست‌های مناسب و نیز فرایندهای سیاسی - اداری است که از طریق آن سیاست‌های نهایی انتخاب و به اجرا گذاشته شود (khaleghi, 2019: 221). در این بین، شناخت دقیق مسائل مربوط به توسعه و برنامه‌ریزی روستاها از اهمیت زیادی برخوردار بوده، چرا که ریشه تمامی مشکلات و مسائل عقب‌ماندگی در مناطق روستایی قرار دارد (Yari Hesar et al. 2016: 156). مهم‌تر اینکه، در نظر گرفتن جایگاه روستاها در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های ملی امری بدیهی و لازم است (Nowruzadeh, 2009: 31)؛ اما مسئله این است هنگامی که با نگرش ایستا درباره توسعه، برنامه تهیه می‌کنیم، عملاً تن به واقعیت‌های موجود داده و به وضعیت موجود خو می‌گیریم (Firouznia and Iftari, 2003: 263- 253) در صورتی که تهیه و تنظیم چشم‌انداز آینده - از آن رو که روندهای ممکن و مطلوب آینده را پیش‌بینی و ترسیم می‌نماید و به اتخاذ موضوع و تعیین شیوه‌های برخورد با حوادث و اتفاقات کمک می‌کند و به بهره‌برداری بهینه از منابع و فرصت‌ها را ممکن می‌کند- اهمیت بسیار دارد (Rezvani, 2009: 247 and 248). با توجه به پیچیدگی مفهوم توسعه از یک طرف و فعالیت برنامه‌ریزان در دنیایی از تغییرات سریع و غافلگیرانه از طرف دیگر، نیاز به توسعه رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی امری ضروری به نظر می‌رسد (Zali & Sajjadi, 2017: 26).

دسترسی به توسعه ملی و منطقه‌ای آرمان بزرگ هر ملتی بوده (Mousavi, 2017: 52) اما باید گفت فضای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران همواره پس از انقلاب با فرصت‌ها و چالش‌های فراوانی روبرو بوده (Taghilou et al. 2016: 2-3) و اهمیت موضوع آن زمان بیشتر نمایان می‌شود که جامعه روستایی ایران از دیرباز دستخوش نابسامانی‌ها و نارسایی‌هایی بوده و متأسفانه در سیاست‌گذاری‌ها و آینده‌پژوهی‌های کلان و جامع، کمتر به آن پرداخته شده است؛ بر همین اساس داشتن نگرشی ویژه به مقوله توسعه روستایی در قالب اهداف و سیاست‌های مشخص و در پرتو آینده‌پژوهی دقیق در پیوند با امکانات تولیدی و زیربنایی روستا و منابع قابل حصول در سطح کلان، می‌تواند راهگشای مسائل و تنگناهایی باشد که امروزه جامعه روستایی را در بر گرفته است (Soleimani et al. 2018: 28)؛ همچنین در بحث سیاست‌های کلی نظام در برنامه‌های

28: 2016). چهار برنامه آینده‌نگر نیز شامل «برنامه اقتصاد بدون اتکا به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام»؛ «طرح ایران ۱۴۰۰»؛ «چشم‌انداز توسعه کشور در افق ۲۰ ساله: توسعه پایدار ملی با رویکرد جهانی» و «سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور» می‌باشد (Tofigh, 2006: 528). با توجه به فقدان مطالعات آینده‌پژوهی در خصوص مطالعات روستایی در ادامه به برخی از موضوعات علمی انجام‌شده نزدیک به موضوع اشاره شده است.

زالی (۱۳۸۸) در رساله دکتری خود به آینده‌پژوهی توسعه منطقه‌ای پرداخته و نشان می‌دهد مدیریت در سطح استان نیازمند آسیب‌شناسی جدی و ترمیم تفکر مدیریتی در موضوع توسعه و برنامه‌ریزی است. بزاززاده (۱۳۹۳) به شناسایی مؤلفه‌های کلیدی توسعه منطقه‌ای و ترسیم آینده مطلوب آذربایجان غربی پرداخته و در نهایت سناریو منطبق بر کشاورزی صنعتی، شیوه مدیریت خصوصی و زیرساخت‌هایی با الگوی شبکه‌ای؛ با کسب امتیاز بالاتر، ملاک تدوین چشم‌انداز توسعه منطقه قرار گرفته است. دل‌انگیزان و همکاران (۱۳۹۶) به تدوین سناریوهای آینده توسعه استان کهگیلویه و بویراحمد پرداخته و نشان می‌دهند این استان با دو عدم قطعیت کلیدی ساختار اقتصادی و نظام سکونتگاهی در آینده روبرو بوده و با لحاظ نمودن منطق سناریوها، با چهار سناریو توسعه در آینده مواجه است. بدری و همکاران (۱۳۹۸) نشان می‌دهند که از ۴۰ مسئله و مشکل اصلی برنامه‌های روستایی، ۱۳ عامل مهم‌ترین عوامل کلیدی مؤثر بر طراحی الگوی آمایش فضاهای روستایی لرستان محسوب می‌شود. وایگان و همکاران (۲۰۱۴) استدلال می‌کنند که ادغام مؤثر برنامه‌ریزی مشترک، استفاده از پیش‌بینی‌های دوربرد در یک سازمان پژوهشی دولتی سلسله مراتبی است. کمیسیون ژنو (۲۰۱۵)، با یک ارزیابی انتقادی از اثرات اجتماعی و اقتصادی و توسعه توانایی‌های بالقوه، به سیاست‌های کلیدی اشاره و پیشنهادها را خود را برای دولت‌های ملی و سایر ذینفعان مربوطه ارائه می‌دهد. تایچن و یورگنسن^۱ (۲۰۱۶) نشان می‌دهند که پروژه‌های فیزیکی محلی، زمانی که اگر در یک شیوه و استراتژیک مشترک تصور شود، می‌تواند به سازگاری پایدار برای انقباض روستایی کمک کند. اندرسون و اندرسون^۲ (۲۰۱۷) استدلال می‌کنند که آینده‌پژوهی می‌تواند با ایجاد سیستم‌های نوآورانه در همه‌جا گسترش یابد. باستوس و وبر^۴ (۲۰۱۸) پیشنهاد جدیدی از رویکرد چندجانبه مرتبط با دو

(Taghilou, 2014: 88). اهمیت توجه به توسعه روستایی و ضرورت ترسیم افق‌های روشن برای روستاها از این جهت است که اگر این اجتماعات به هر دلیلی نتوانند در روند توسعه ملی ایفای نقش نمایند، آثار و پیامدهای عدم توسعه روستایی در کل سرزمین نمایان خواهد شد (Karimzadeh & Majnoui, 2019: 91). واقعیت امر در برنامه‌ریزی توسعه روستایی ایران مبین این واقعیت است که در دهه‌های گذشته، یک نوع روزمرگی و بدون ترسیم افق‌های آینده پیش روی توسعه روستایی بوده (Khosrowi Beigi & Javan, 2015: 3) و وجود نظام متمرکز تصمیم‌گیری در نظام اداری کشور منجر به این شده است که ظرفیت‌ها و توانمندی‌های محلی روستاها به هیچ وجود موردتوجه قرار نگرفته و عملاً برنامه‌ریزی روستایی فاقد خلاقیت بوده و امکان برنامه‌ریزی متناسب با نیازهای آینده را نداشته باشند (Ahmadi & Bidallahkhani, 2014: 48).

یکی از چالش‌های اصلی توسعه و بالأخص توسعه روستایی عدم قطعیت و عدم توانمندی انسان‌های برای پیش‌بینی اتفاقات آینده است (Darabi, 2016: 84; Tofigh, 2016: 529) و بی‌تردید، شناخت اتفاقات آینده به‌منظور انجام برنامه‌ریزی بدون شکست آینده به‌عنوان «قلمرو امکان» به این معنا نیست که ما قدرت نامحدودی برای خلق رؤیاهای خود داریم (Tajik, 2009: 9-12). امروزه در اثر تحولاتی که در آخرین دهه قرن بیستم رخ داده است مخصوصاً فروپاشی شوروی و پایان رسمی جنگ سرد، اندیشه «حکومت جهانی» به محور پیش‌بینی نویسندگان معاصر درباره آینده سیاسی جهان تبدیل شده است. با گذشت زمان، این حوزه وسیع‌تر شد به طوری که پس از جنگ دوم جهانی، روابط بین ملت‌ها را نیز در بر گرفت (Zali, 2013: 19). اشتیاق بشر برای آینده از عهد باستان وجود داشته (Darabi, 2016: 84) تا اینکه بعد از جنگ جهانی دوم مؤسسه رند در ایالات‌متحده، مؤسسه داتار در فرانسه و از دهه ۷۰ مؤسسات خصوصی مانند شل به روش‌های مختلف مطالعات آینده و بررسی پیش‌بینی‌ها و بازدارنده‌ها روی آوردند (Munck and McConnell, 2009: 32) که عمده این مطالعات بر مبنای پیش‌بینی بود و سعی در شناخت وقایع احتمالی جنگ داشت و بعدها در مسائل غیرنظامی و اقتصادی نیز به کار رفت (Khosravi et al. 2012: 85).

نمونه مهم از لزوم آینده‌پژوهی در ایران، برنامه‌ریزی منطقه‌ای (برنامه عمران دشت مغان) است و آمایش سرزمین که در ایران با گرت‌برداری از طرح‌های اولیه فرانسوی بوده و روش‌های آن، همان روش‌های آینده‌پژوهی است (Tofigh, 2006: 527) که هدف کلی آمایش سرزمین در راستای چشم‌انداز بلندمدت توسعه در ابعاد گوناگون آن می‌باشد (Hataminejad & Amou, 2012: 85).

۱ Kirk Weigand, Thomas Flanagan, Kevin Dye and Peter Jones

۲ Anne Tietjen; Gertrud Jørgensen

۳ Allan Dahl Andersen & Per Dannemand Andersen

۴ Carlos Aguirre-Bastos & Matthias K. Weber

وضعیت‌های احتمالی با استفاده از روش دلفی به وسیله آزمون T» (۳۲ نفر) و «تهیه سبد سناریو» (۲۶ نفر) استفاده شده است که شامل متخصصان مختلف در رشته‌های برنامه ریزی روستایی، برنامه ریزی شهری، اقتصاد و علوم اجتماعی در این زمینه است.

برای شناسایی عوامل مؤثر و یا فاکتورهای کلیدی توسعه روستایی از ترکیب روش «مرور رسانه» و «STEEP (V)» استفاده شده است. به این صورت که در ابتدا با استفاده از روش مرور رسانه، مقالات علمی- پژوهشی با موضوع برنامه ریزی توسعه روستایی که در چهار فصلنامه علمی- پژوهشی روستایی شامل: «اقتصاد فضا و توسعه روستایی- دانشگاه خوارزمی» (با ۷۸ مقاله بررسی شده)، «پژوهش‌های روستایی- دانشگاه تهران» (با ۷۳ مقاله بررسی شده)، «پژوهش و برنامه ریزی روستایی- دانشگاه فردوسی مشهد» (با ۸۸ مقاله بررسی شده)، و «روستا و توسعه- جهاد کشاورزی» (با ۶۳ مقاله بررسی شده)، به چاپ رسیده‌اند مورد بررسی قرار گرفتند. همچنین از دو فصلنامه علمی- پژوهشی «جغرافیا و برنامه ریزی- دانشگاه تبریز» (با ۲۴ مقاله بررسی شده) و «برنامه ریزی منطقه‌ای- دانشگاه آزاد مرودشت» (با ۳۶ مقاله بررسی شده)، که در حوزه برنامه ریزی روستایی، مقالاتی را به چاپ رسانده‌اند- استفاده شده و در مجموع شامل ۳۶۲ عنوان مقاله است. با توجه به موجی که در انتشار مقالات ممکن است در سال‌های متفاوت ایجاد شده باشد، قلمرو زمانی تحقیق از چاپ اولین شماره سال ۱۳۹۳ تا پاییز ۱۳۹۷ می‌باشد.

در روش مرور رسانه، ابتدا، از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و جست‌وجو در پایگاه‌های مجلات، فهرست جامعی از پژوهش‌های مرتبط تهیه شد و با استفاده از نرم‌افزار اطلس. تی.آی به صورت مرور کیفی، مجموعه‌ای از عوامل مؤثر و پیشران‌های مطرح در حوزه برنامه ریزی روستایی، استخراج گردیدند. در نهایت برای جمع‌بندی پیشران‌های به دست آمده با استفاده از روش STEEP (V) به طبقه‌بندی آن‌ها بر اساس شاخص‌های استاندارد (جدول ۱) این رویکرد اقدام شد.

عناصر سیاست‌گذاری برای حمایت از نوآوری برای توسعه همه‌جانبه پیشنهاد شده است: الف) ارتباط نزدیک بین آینده- پژوهی و سیاست‌گذاری؛ ب) پیوند سطح جامعه محلی با آینده- پژوهی‌های سطح ملی. آنچه از بررسی منابع و مطالعه پیشینه تحقیق نتیجه‌گیری می‌شود این است که موضوعات مرتبط در زمینه آینده پژوهی توسعه روستایی بسیار کم بوده و بررسی موضوعات نزدیک به موضوع نشان می‌دهد وجود یک روش‌شناسی یکسان برای همه جوامع واقع بینانه نبوده و برنامه ریزی توسعه روستایی باید در چارچوب نظام سیاسی، اقتصادی و اجتماعی باشد.

مواد و روش تحقیق:

باید گفت در پژوهش حاضر پراگماتیسم به عنوان پارادایم روش‌شناسی ترکیبی بوده و در بستر همین پارادایم بین مبانی فلسفی معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی و روش‌شناسی و ابزارهای آن سازگاری برقرار است؛ بنابراین با توجه به موضوع تحقیق، هستی‌شناسی پژوهش، توجیه راهبرد خاصی از پژوهش اجتماعی درباره ماهیت واقعیت اجتماعی است. همچنین با توجه به فرض تحقیق، مبنی بر «آینده پژوهی توسعه روستایی» و رسیدن به این مهم که این تحقیق در چه آزمون‌هایی باید موفق شود و چه طبقه‌بندی‌هایی از برنامه ریزی توسعه روستایی را می‌توان شناخت و آینده پژوهی نمود، دارای معرفت‌شناسی پژوهشی است.

از آنجایی که هدف تحقیق، گردآوری هر دو دسته داده‌های کیفی و کمی، تجزیه و تحلیل هر دو مجموعه داده‌ها (Khaleghi, 2019: 120; Zahari et al, 2019: 120) و سپس ادغام نتایج دو مجموعه از تجزیه و تحلیل‌ها با هدف مقایسه است، لذا از لحاظ روش‌شناسی مربوط به روش‌های ترکیبی (آمیخته)، بر اساس هدف از نوع کاربردی، از لحاظ «ماهیت و روش» از نوع «توصیفی» و به لحاظ زمان از نوع آینده پژوهی است. با توجه به نیاز تحقیق در مورد آینده پژوهی برنامه ریزی توسعه روستایی، در این بخش از ۳ حجم نمونه مختلف برای گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به بخش‌های «تحلیل اثرات ساختاری» (۲۸ نفر)، «تعریف

جدول ۱- مدل نهایی و ادغام شده شش حوزه مورد نظر و گردآوری اطلاعات پیرامون روندها و رویدادها

حوزه	اطلاعات به دست آمده
عوامل اجتماعی	امنیت غذایی، توسعه تعاونی‌های روستایی، سرمایه اجتماعی و پایداری نواحی روستایی، تقویت مشارکت اجتماعی، امور، توسعه مشارکت زنان در اجتماعی، مهاجرت، توسعه سلامت و کیفیت زندگی و توسعه بیمه روستایی
عوامل اقتصادی	کارآفرینی روستایی، کارآفرینی زنان، اشتغال روستایی، اشتغال زنان، توسعه گردشگری روستایی، توسعه صنایع بومی روستایی، توسعه طرح هادی روستایی، معیشت پایدار روستایی، بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، تنوع بخشی اقتصاد روستایی، توسعه حمل و نقل روستایی، فناوری محصولات کشاورزی، توسعه صنایع استخراجی و معدنی
عوامل سیاسی	هدفمندسازی یارانه‌ها، اثرات قاچاق کالا، الحاق روستا به شهر، برنامه ریزی از پایین به بالا، امنیت سیاسی، یکپارچه سازی اراضی، نابرابری منطقه‌ای و تأثیر کلان شهرها

عوامل	تحقیق و توسعه، برندسازی مقاصد گردشگری، تولید شیر ارگانیک، توسعه ICT، توسعه کشاورزی ارگانیک، توسعه سیستم‌های آبیاری تحت فشار، توسعه مکان‌های بهینه دفن بهداشتی پسماند روستایی، توسعه انرژی خورشیدی
فناورانه	
عوامل	خرش و لغزش روستاها، توسعه زیست‌بوم‌های پایدار، مدیریت بحران، رفتار محیط‌زیست‌گرایانه، تغییر الگوی کشت، تاب‌آوری محیطی روستاها در معرض خطر زلزله، بازآفرینی فرهنگ محیطی، زیست‌پذیری نواحی روستای، توسعه شبکه آبیاری و زهکشی، تغییرات کاربری اراضی روستا و کنترل بیولوژیک
بوم‌شناسی	
ارزش‌ها	هویت‌های حرفه‌ای کشاورزان، سرمایه روان‌شناختی برای توسعه، رفتار اطلاع‌یابی، رویکرد حکمروایی خوب، جغرافیای رفتاری، حس تعلق مکانی و هویت مکانی

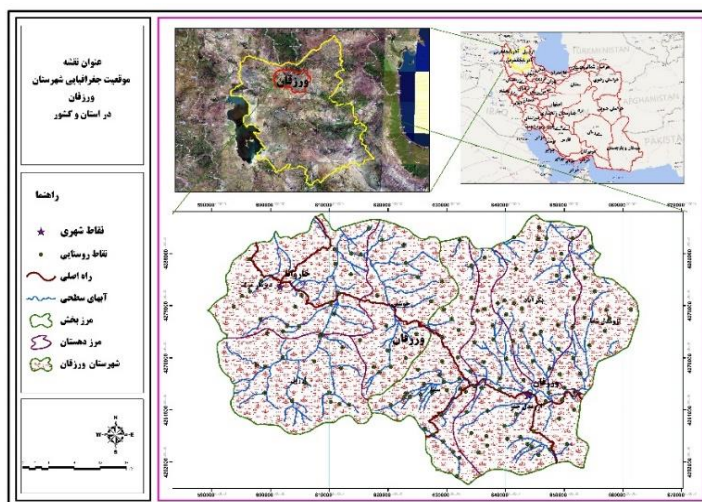
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

شامل «تحلیل اثرات ساختاری» (۰/۹۰۲)، «تعریف وضعیت‌های احتمالی» (۰/۹۱) و «تهیه سبد سناریو» (۰/۷۷) است که پایایی کل برابر با ۰/۸۶ بوده و نشان‌دهنده سطح بالای پایایی است.

محدوده مورد مطالعه:

شهرستان ورزقان با مساحت ۲۳۶۸/۱۲ کیلومترمربع در عرض ۳۸ درجه و ۲۳ دقیقه شمالی تا ۳۸ درجه و ۴۷ دقیقه و در طول ۴۶ درجه و ۲ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۵۲ دقیقه شرقی در قسمت شمالی استان آذربایجان شرقی واقع شده است.

برای محاسبه روایی، از روش و تکنیک روایی محتوایی و صوری استفاده شده است به طوری که با راهنمایی اساتید دانشگاه مرتبط، برای مشخص شدن اینکه سوالات چقدر معرف محتوا و اهداف تحقیق هستند همراه بوده است. همچنین برای سنجش پایایی پرسشنامه تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است به این صورت که به مقتضای هر بخش، پرسشنامه در اختیار اساتید، متخصصین حوزه مذکور قرار گرفته و ضریب آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS محاسبه شده است؛ میزان پایایی برحسب بخش‌های مختلف تحقیق متفاوت است که

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه در استان و کشور - (منبع: داده‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

الی سه می‌باشد. صفر بیانگر بدون تأثیر، یک بیانگر تأثیر ضعیف، دو بیانگر تأثیر متوسط و سه بیانگر تأثیر زیاد می‌باشد. پس از مشخص شدن میزان تأثیرگذاری عوامل، ماتریس جهت استخراج فاکتورهای کلیدی وارد نرم‌افزار میک‌مک شد. ابعاد ماتریس ۵۶×۵۶ بوده و درجه پرشدگی ماتریس نیز ۵۸/۶۴ می‌باشد که نشان می‌دهد عوامل در بیش از ۵۸ درصد بر یکدیگر تأثیرگذار بوده‌اند. از مجموع ۱۷۷۴ رابطه ممکن در این ماتریس، ۱۲۵۱ رابطه عدد صفر، ۶۲۱ رابطه عدد یک، ۵۹۶ رابطه عدد دو و ۵۵۷ رابطه عدد سه می‌باشد (جدول ۲).

ارتفاع متوسط این شهرستان از سطح دریا ۱۶۷۰ متر می‌باشد. این شهرستان حدود ۵/۲ درصد مساحت استان آذربایجان شرقی را به خود اختصاص داده است. (شکل ۱).

بحث و ارائه یافته‌ها:

تعداد ۵۶ عامل در حوزه‌های (اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، بوم‌شناسی، سیاسی و ارزش‌ها) استخراج شدند. در مرحله دوم، عوامل وارد ماتریس متقابل شده تا سطح و مقدار تأثیرگذاری آن‌ها بر یکدیگر و بر روند آینده برنامه‌ریزی توسعه روستایی مشخص شود. تعداد متغیرهای شناسایی شده N باید یک ماتریس $N \times N$ تشکیل می‌شود. میزان این تأثیرگذاری از صفر

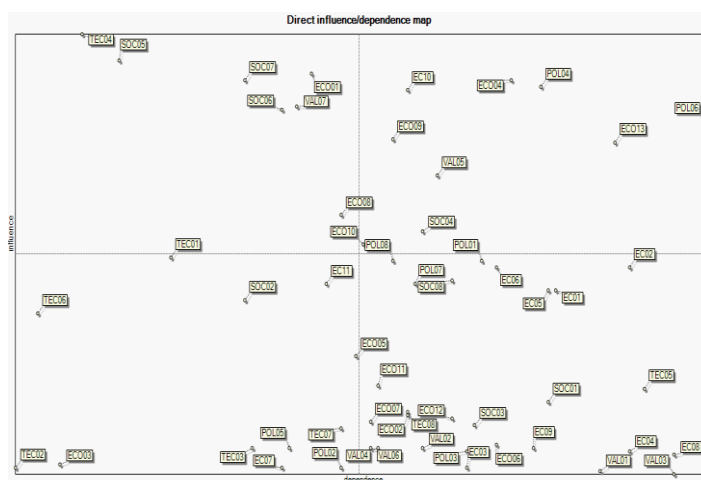
جدول ۲- مشخصات اثرات مستقیم ماتریس

شاخص	ابعاد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	جمع	درصد خانه‌های
ارزش	ماتریس	تکرار	صفرها	یکها	دوها	سه‌ها	پرشده	پرشده
۵۶	۲	۱۲۵۱	۶۲۱	۵۹۶	۵۵۷	۱۷۷۴	۶۴/۵۸	

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

توسعه روستایی شهرستان ورزقان، می‌توان دریافت که اکثر متغیرها، به‌غیر از چند عامل (که از تأثیرگذاری بالایی برخوردارند) بقیه عوامل تا حدودی از وضعیت یکسانی برخوردارند؛ بنابراین سیستم دارای وضعیت ناپایدار است. شکل ۲ پراکندگی متغیرها را بر اساس تأثیرات مستقیم در محور تأثیرگذاری و تأثیرپذیری نشان می‌دهد.

در سیستم‌های پایدار جایگاه و نقش هرکدام از عوامل مشخص است؛ اما در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده بوده و متغیرها نیز حول محور قطری صفحه پراکنش هستند. در این سیستم، متغیرها حالت میانی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می‌دهند که شناسایی آن‌ها را مقداری با مشکل مواجه می‌سازد. با مشاهده صفحه پراکنش متغیرها بر روند آینده برنامه‌ریزی

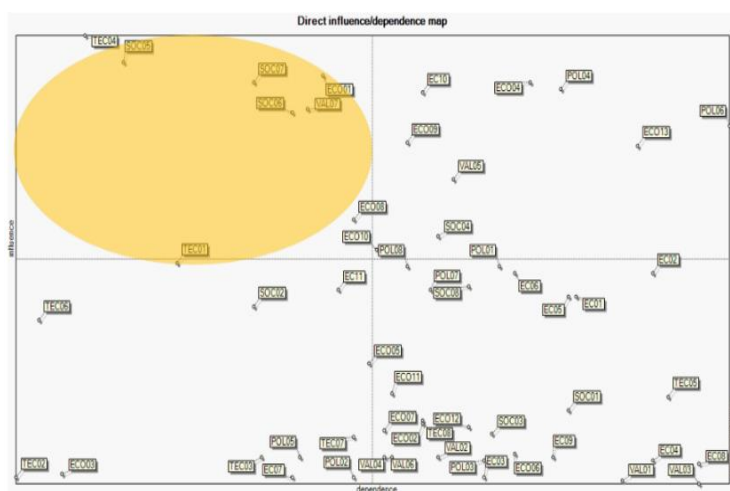

شکل ۲- پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات مستقیم؛

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

غرب صفحه پراکندگی قرار دارند و پایداری سیستم نیز به شدت به آن‌ها وابسته است. آن‌ها به‌عنوان متغیرهای کلیدی و تعیین‌کننده رفتار سیستم محسوب می‌شوند.

متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار به‌عنوان متغیرهای ورودی اصلی‌ترین متغیرهای تأثیرگذارند که میزان تأثیرپذیری آن‌ها به نسبت تأثیرگذاری‌شان بسیار کمتر است. آن‌ها در ناحیه شمال

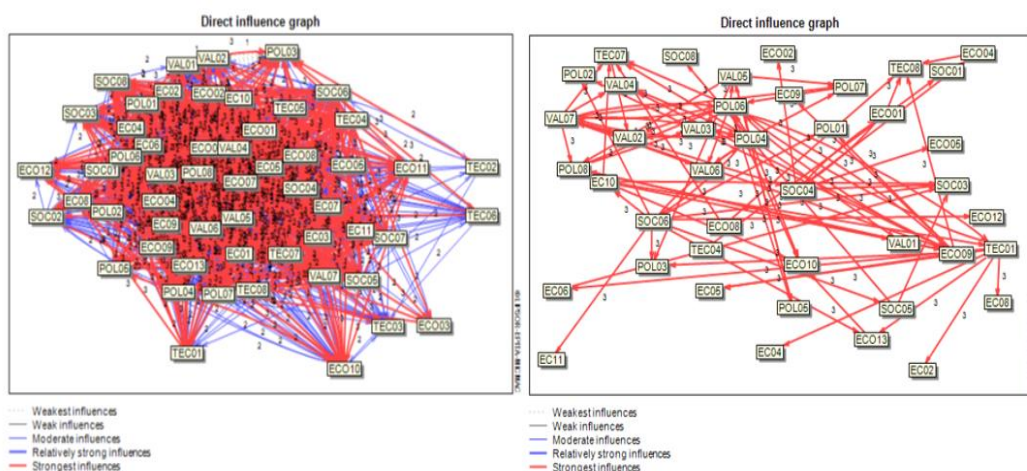

شکل ۳- جایگاه متغیرهای تأثیرگذار در صفحه پراکنش متغیرها؛

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

بالا در این ناحیه بعید به نظر می‌رسد، چراکه وجود متغیرها در این ناحیه حکایت از پایداری سیستم‌ها دارد.

از آنجایی که الگوی پراکندگی متغیرهای مؤثر بر آینده برنامه‌ریزی توسعه روستایی شهرستان ورزقان حاکی از ناپایداری سیستم دارد، بنابراین وجود عوامل تأثیرگذار با درجه

شکل ۴- تأثیرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر،

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

است. (شکل ۴) تأثیرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی) و (تأثیرات بسیار قوی) را نشان داده است.

از مجموع ۵۶ عامل اولیه تأثیرگذار، ۱۳ عامل به‌عنوان فاکتورهای کلیدی مؤثر بر روند آینده سیستم انتخاب شدند که همه این فاکتورهای کلیدی در هر دو روش تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم تکرار شده‌اند. فاکتورهای کلیدی تأثیرگذار از میان ۵۶ عامل موردبررسی در روش مستقیم و غیرمستقیم می‌باشند (جدول ۳).

همان‌گونه که نحوه توزیع متغیرهای تأثیرگذار بر اساس گروه‌بندی آن‌ها (شکل ۳) نشان می‌دهد تعداد عوامل «توسعه مشارکت زنان در امور اجتماعی، مهاجرت، توسعه سلامت و کیفیت زندگی» از حوزه اجتماعی؛ عامل «توسعه ICT» از حوزه فناوری؛ عامل «کارآفرینی روستایی» از حوزه اقتصادی و عامل «هویت مکانی» از حوزه ارزش‌ها، متغیرهای تأثیرگذار هستند. بعد از تعیین جایگاه‌های متغیرها در نمودار تأثیرگذاری- تأثیرپذیری و همچنین تعیین پایداری و ناپایداری سیستم و انواع متغیرها، تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر نشان داده شده

جدول ۳- فاکتورهای کلیدی مؤثر بر روند آینده برنامه‌ریزی توسعه روستایی شهرستان ورزقان

فاکتور کلیدی	مستقیم	غیرمستقیم	فاکتور کلیدی	مستقیم	غیرمستقیم
توسعه ICT	۴۲۴	۴۱۹	هویت مکانی	۳۶۱	۳۶۵
توسعه مشارکت زنان در امور اجتماعی	۴۰۱	۴۰۷	مهاجرت	۳۵۸	۳۶۳
کارآفرینی روستایی	۳۹۰	۴۰۰	یکپارچه‌سازی اراضی	۳۴۷	۳۴۷
توسعه سلامت و کیفیت زندگی	۳۸۴	۳۹۵	بهبودی و نوسازی مسکن روستایی	۳۳۲	۳۳۶
اشتغال زنان	۳۷۸	۳۸۷	توسعه صنایع استخراجی و معدنی	۳۳۰	۳۳۴
برنامه‌ریزی از پایین به بالا	۳۷۸	۳۸۰	جغرافیای رفتاری	۳۰۱	۳۰۶
تغییرات کاربری اراضی روستا	۳۷۶	۳۷۸			

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

برنامه‌ریزی توسعه روستایی اقدام شده است. با توجه به اینکه سؤالات از نوع بسته با طیف لیکرت پنج طیفی بود، لذا عدد «سه» به‌عنوان حد وسط برای انتخاب گویه‌های نهایی و توافق نظر بین کارشناسان در رابطه با آن‌ها انتخاب شده است. طبق

علیرغم اینکه نرم‌افزار میک‌مک می‌تواند اهمیت مؤلفه‌ها و مخصوصاً مؤلفه‌های کلیدی را مشخص کند ولی در این قسمت از پژوهش به‌منظور بررسی و تحلیل عمیق، با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای، به آزمون مجدد هریک از مؤلفه‌های کلیدی ۱۳‌گانه برای شناسایی نهایی عوامل کلیدی و اثرگذار برای

است و به تناسب آن از طرف پانل خبرگان امتیاز لازم را کسب نموده‌اند.

جهت ادامه کار بر اساس وضعیت‌های احتمالی آینده پیشروی برنامه‌ریزی توسعه روستایی شهرستان، در کل ۳۳ وضعیت مختلف برای ۱۱ عامل کلیدی شناسایی شد که شامل سه طیف مطلوب، بینابین و نامطلوب می‌باشد. جدول ۴ عوامل کلیدی و وضعیت‌های احتمالی مربوط به برنامه‌ریزی توسعه روستایی را نشان داده شده است.

نتیجه انحراف معیار در دو عامل جغرافیای رفتاری (۰/۵۹) و هویت مکانی (۰/۵۰) دارای اختلاف و فاصله زیادی با متغیرهای دیگر است. همچنین میانگین همه متغیرها به‌غیراز همین دو متغیر، بالاتر از مقدار سه می‌باشد که از حد وسط لیکرت بزرگ‌تر می‌باشند به این معنی که خبرگان در رابطه با گویه‌ها به‌غیراز دو مورد، توافق نظر داشته‌اند، لذا به‌منظور حفظ انسجام در تحقیق، گویه‌های «جغرافیای رفتاری» و «هویت مکانی» حذف گردید. علت اصلی وجود اختلاف در بین این دو گویه ناشی از تأثیرپذیری آن‌ها از خصوصیات روحی و روانی افراد

جدول ۴- عوامل کلیدی و وضعیت‌های احتمالی مربوط به برنامه‌ریزی توسعه روستایی

عوامل کلیدی	درجه مطلوبیت	عدم قطعیت‌ها
توسعه ICT	مطلوب	برنامه‌ریزی منسجم و کارآمد در راستای توسعه ICT
	بینابین و ایستا	عدم توجه کافی به توسعه ICT در فرایند توسعه روستایی
	نامطلوب	نادیده انگاشتن بحث توسعه ICT در برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی
توسعه مشارکت روستایی	مطلوب	ظرفیت‌سازی انسانی و اعتمادسازی جمعی در راستای مشارکت روستایی
	بینابین و ایستا	کم‌رنگ بودن توسعه مشارکت روستایی در فرایند برنامه‌ریزی‌ها
	نامطلوب	حداکثر مداخله دولت در فرایند برنامه‌ریزی و حذف مشارکت‌های مردمی
توسعه کارآفرینی روستایی	مطلوب	اجرای برنامه‌ها و طرح‌های متعدد در راستای توسعه کارآفرینی روستایی
	بینابین و ایستا	توجه ناکافی به توسعه کارآفرینی در برنامه‌ریزی‌ها توسعه روستایی
	نامطلوب	عدم توجه به بحث توسعه کارآفرینی روستایی و نبود خط‌مشی‌های اجرایی
توسعه سلامت و کیفیت زندگی	مطلوب	برنامه‌ریزی‌های راهبردی در راستای توسعه سلامت و کیفیت زندگی روستایی
	بینابین و ایستا	تداوم وضعیت موجود
	نامطلوب	توجه ناکافی به امر سلامت و کیفیت زندگی
توسعه اشتغال روستایی	مطلوب	برنامه‌ریزی منسجم و کارآمد در راستای افزایش توسعه اشتغال روستایی
	بینابین و ایستا	توجه ناکافی برنامه‌های موجود توسعه روستایی به بحث توسعه اشتغال
	نامطلوب	عدم توجه به امر اشتغال در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی
توسعه نقش جوامع محلی	مطلوب	طراحی و اجرای سیاست‌های مطلوب در راستای افزایش نقش جوامع محلی
	بینابین و ایستا	تداوم سیاست‌ها و روند موجود
	نامطلوب	عدم اجرای سیاست‌ها و برنامه‌ای مشخص برای توسعه نقش جوامع محلی
کاربری اراضی روستا	مطلوب	مدیریت کارآمد کاربری اراضی روستایی
	بینابین و ایستا	تداوم وضعیت موجود
	نامطلوب	مدیریت ناکارآمد کاربری اراضی روستایی
مهاجرت روستایی	مطلوب	اجرای سیاست‌های متوازن منطقه‌ای در راستای کاهش مهاجرت‌های روستایی
	بینابین و ایستا	تداوم وضعیت موجود و افزایش تدریجی روند مهاجرت‌ها
	نامطلوب	ناکارآمد بودن برنامه‌های توسعه روستایی و افزایش مهاجرت روستایی
توسعه کشاورزی	مطلوب	توسعه و مدیریت کشاورزی همسو با توسعه روستا
	بینابین و ایستا	تداوم وضعیت موجود
	نامطلوب	توجه کم به بخش کشاورزی در مقابل بخش‌های صنعت و خدمات
بهسازی و نوسازی مسکن روستایی	مطلوب	توجه ویژه به مقوله بهسازی و نوسازی مسکن در طرح‌های توسعه روستایی
	بینابین و ایستا	تداوم وضعیت موجود
	نامطلوب	عدم توجه به مقوله بهسازی و نوسازی مسکن روستایی

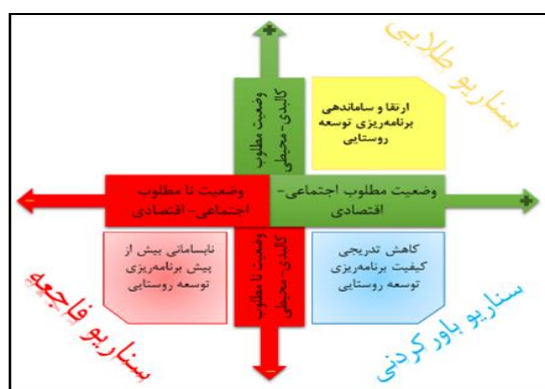
توسعه صنایع استخراجی و معدنی	مطلوب	طراحی سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اجرایی در راستای توسعه صنایع استخراجی و معدنی با رویکرد توسعه پایدار
بینابین و ایستا	تداوم وضعیت موجود	
نامطلوب	عدم توجه به بخش صنعت و معدن در راستای توسعه پایدار	

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

همسو با توسعه روستا» و «توجه ویژه به مقوله بهسازی و نوسازی مسکن روستایی در طرح‌های توسعه روستایی باشد»، از کارایی و موفقیت بیشتری برخوردار هستند. در واقع می‌توان گفت موفقیت یا عدم موفقیت توسعه روستایی شهرستان ورزقان در آینده منوط به در نظر گرفتن یا در نظر نگرفتن نقش سناریوهای مطرح خواهد بود.

در رابطه با سناریوهای تحقیق می‌توان گفت موفقیت جغرافیایی حاکم بر روستاهای این شهرستان از نظر عوامل طبیعی دارای منابع و استعدادهای زیادی است که از آن جمله می‌توان به خاک حاصلخیز، شرایط مساعد اقلیمی برای کشت محصولات باکیفیت و منابع آب در دسترس فراوان اشاره کرد، لذا می‌توان گفت که بستر محیطی لازم برای پیاده‌سازی سناریوهای طلایی فراهم بوده و این در حالی است که عوامل اجتماعی و انسانی نیز یکی از ارکان اصلی توسعه روستایی بوده و علیرغم وجود سایر شرایط مساعد طبیعی، به دلیل ضعف مدیریتی، در عمل روستاها توسعه نمی‌یابند که نمود بارز آن در بیشتر روستاهای ایران و مخصوصاً در روستاهای شهرستان ورزقان قابل مشاهده است. در این راستا می‌توان گفت به شرط اصلاح ایرادات بعد اجتماعی می‌توان سناریوهایی مانند «توسعه کشاورزی»، «استخراج معادن»، «بهبود وضعیت کاربری اراضی روستایی» را به‌عنوان سناریوهایی با احتمال موفقیت بسیار بالا برای این روستاها در نظر گرفت. در ادامه و به‌منظور بررسی نقش هریک از مؤلفه‌های کلیدی یازده‌گانه در سناریوهای تدوین‌شده، به روش استقرایی اقدام به بررسی آن‌ها گردیده است.

پس‌ازاینکه وضعیت‌های احتمالی مربوط به عوامل کلیدی مشخص گردید برای سنجش قضاوت‌ها و اثر هریک از وضعیت‌ها با هم ماتریس متقاطع ۳۳×۳۳ به‌صورت پرسشنامه محقق‌ساخته طراحی گردیده و در اختیار خبرگان و متخصصان قرار گرفت. پاسخگویان با طرح این سؤال که «اگر هر یک از وضعیت‌های ۳۳ گانه اتفاق بیفتد چه تأثیری بر وقوع و یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت؟» به تکمیل پرسشنامه بر اساس سه ویژگی «رواج‌دهنده (توانمندساز)»، «بی‌تأثیر» و «محدودیت‌ساز» اقدام نمودند. پس از گردآوری داده‌ها و پردازش آن در مرحله دلفی توسط اعضای گروه دلفی، امکان استفاده از نرم‌افزار سناریوویزارد فراهم گردید و امکان استخراج سناریوهای با احتمال سازگاری و انطباق بالا، سناریوهای با احتمال قوی و سناریوهای با احتمال ضعیف برای محقق فراهم شد. درنتیجه با توجه به شکل فوق و نتایج حاصل از روش سناریوویزارد تعداد ۴۲ سناریو با سازگاری بالا انتخاب شده‌اند و با توجه به اینکه هرکدام از عوامل کلیدی دارای تعداد سه سناریو محتمل هستند، هر یک از سناریوها به سه دسته، مطلوب، ایستا و بحرانی تقسیم شده‌اند. سناریوهای منتج از مؤلفه‌های کلیدی نشان‌دهنده وجود بستر لازم برای ارائه سناریوهای طلایی مساعد بوده و سناریوهایی که حول محور «ظرفیت‌سازی انسانی و اعتمادسازی جمعی در راستای توسعه مشارکت روستایی»، «طراحی و اجرای سیاست‌های مطلوب در راستای افزایش نقش جوامع محلی در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی»، «مدیریت کارآمد کاربری اراضی روستایی در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی»، «توسعه و مدیریت کشاورزی

شکل ۴- شکل‌گیری منطق سناریو با دو بعد در زمینه برنامه‌ریزی توسعه روستایی

منبع: مطالعات میدانی نویسندگان، ۱۳۹۸

توجه به امر اشتغال در فرایند برنامه ریزی توسعه روستایی و عدم توجه به بخش صنعت و معدن در راستای توسعه پایدار می باشد. این سه سناریو تمام سناریوهایی با ماهیت اقتصادی هستند. بررسی روند برنامه ریزی توسعه روستایی فعلی نیز مؤید این واقعیت است که به جز اقدامات گسسته و جزیره ای در زمینه ایجاد اشتغال در روستاها، برنامه مسنجم و با پشتوانه قوی حمایتی وجود ندارد؛ همچنین در رابطه با استفاده از ظرفیت های صنایع و معادن در روستاهای شهرستان ورزقان، علیرغم استخراج معادن مانند طلا و مس، عملاً درآمد این معادن برای توسعه روستاها به کار گرفته نشده و در عمل منجر به تغییر سبک زندگی روستایی، رهاسازی شغل کشاورزی، مهاجرت به شهرها و رواج مصرف گرایی و مشکلات زیست محیطی می شود. سناریوی با قابلیت تحقق بالا در طول برنامه توسعه هفتم برای برنامه ریزی توسعه روستایی، سناریوی تقریباً بینابین و ایستا است. این سناریو در وضعیت نامطلوب عوامل اجتماعی-اقتصادی و وضعیت مطلوب و کمی رو به بهبود (وضع موجود) عوامل کالبدی- محیطی محقق خواهد شد؛ بنابراین، در آینده کوتاه مدت (۱۴۰۴) و در افق برنامه هفتم توسعه اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی، سناریوی «کمرنگ بودن توسعه مشارکت روستایی در فرایند برنامه ریزی ها» محتمل ترین سناریو می باشد؛ اما در آینده بلندمدت، بهبود مقطعی عوامل مدیریتی و ناکارآمدی سیاست گذاری ها ممکن است فرصت لازم را برای ارتقاء عوامل اقتصادی- اجتماعی فراهم نیابد و بردار این سناریو به سمت سناریوی فاجعه حرکت کند. البته لازم به توضیح است که سناریوهای با قابلیت تحقق بالا منوط به شرایطی است که برخی از آنها حتی خارج از توان مدیران کشوری و استانی است مانند مشکلات اقتصادی، تحریم، میزان فروش نفت، تورم و... لذا تمامی سناریوهای توسعه روستایی این شهرستان با عدم قطعیت مواجه بوده و اتخاذ یک رویه مدیریتی پایدار را با مشکل مواجه می کند.

نتیجه گیری و ارائه پیشنهادها:

توسعه و مخصوصاً توسعه روستایی همواره با چالش هایی مواجه بوده و طیف وسیعی از عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی، مدیریتی، کالبدی و غیره در توسعه روستاها نقش دارند و در صورت عملکرد ضعیف یکی از این عوامل توسعه روستایی با چالش های جدی مواجه خواهد شد. ماهیت زندگی روستایی و نسبی بودن ابعاد توسعه در کنار عواملی مانند تعداد زیاد سکونتگاه های روستایی و رشد برق آسای توسعه، منجر به این شده که نتوان تعریف دقیق از توسعه روستایی ارائه کرده و نقطه آرمانی برای آن در نظر گرفت؛ لذا این عوامل باعث شده که

برای نیل به این هدف بایستی بتوان مؤلفه های کلیدی را در دو بعد یا دو گروه به عنوان نگه دارنده فاکتورهای مختلف گنجانده و خلاصه کرد؛ بنابراین دوبعدی که در این پژوهش می تواند ۱۱ عوامل کلیدی را دربر می گیرد شامل بعد «اجتماعی- اقتصادی» و «بعد کالبدی- محیطی» می باشد. شکل ۴ شکل گیری منطق سناریو با دو بعد در زمینه برنامه ریزی توسعه روستایی را نشان داده است.

این دو بعد در نظر گرفته شده تمام عوامل را در بر گرفته است. بدین صورت که بعد اجتماعی- اقتصادی شامل: «توسعه مشارکت روستایی، توسعه کارآفرینی روستایی، توسعه سلامت و کیفیت زندگی، توسعه اشتغال روستایی، توسعه نقش جوامع محلی، مهاجرت روستایی، توسعه کشاورزی و توسعه صنایع استخراجی و معدنی» و بعد کالبدی- محیطی شامل: «توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، کاربری اراضی روستا و بهسازی و نوسازی مسکن روستایی» می باشند. با توجه به نتایج، سه سناریو «طلایی»، «باورکردنی» و «فاجعه» در نظر گرفته شده است. بر اساس شکل ۴ هرکدام از سناریوها برای رسیدن به اهداف خود به شرایط و پیش نیازهایی لازم دارند که مهم ترین پیش نیازها در دو بعد «اجتماعی- اقتصادی»، «کالبدی- محیطی» جمع بندی شده اند و برای هرکدام از این ابعاد، سناریوهای تدوین شده که در ادامه به آنها پرداخته شده است. سناریوی طلایی با گسترش روزافزون توسعه روستایی بر اساس سناریوهای مطلوب به دست آمده، ایجاد شده است. با توجه به اینکه در روش آینده پژوهی، هر سناریو نشان دهنده مسیری مشخص است مسیری که نیازمند شرایطی برای قدم گذاشتن و حرکت در آن است. برای سناریو تحقیق حاضر نیز این امر صدق می کند و نیازمند پیش نیازهایی است و مهم ترین این پیش نیازها هم در دو محور «اجتماعی- اقتصادی» و «کالبدی- محیطی» خلاصه شده اند؛ به طور کلی بررسی سناریوهای توسعه روستایی با احتمال قوی در روستاهای شهرستان ورزقان نشان می دهد که برای توسعه روستایی این شهرستان، اتخاذ رویه های اجتماعی- روان شناختی و مدیریتی و در کنار استفاده از فناوری اطلاعات می تواند توسعه روستایی شهرستان ورزقان را شکل داده و یا تسریع نماید. سناریوی فاجعه، سناریوی نابسامانی بیش از پیش وضعیت توسعه روستایی که در وضعیت نامطلوب اجتماعی- اقتصادی و وضعیت نامطلوب عوامل کالبدی- محیطی اتفاق خواهد افتاد. سناریوهای فاجعه قابل تصور برای توسعه روستایی شهرستان ورزقان عبارتند از سه سناریو شامل سناریوهای عدم توجه به بحث توسعه کارآفرینی روستایی و نبود خط مشی های اجرایی لازم در برنامه های توسعه روستایی، عدم

متفاوت خواهند بود. از بین سه گروه از سناریوهای شناسایی شده، سناریوهای با قابلیت تحقق بالا به عنوان پرتعدادترین سناریوها بوده اند و در صورت انتخاب صحیح طرح های عملی می توانند فراهم کننده بستر لازم برای توسعه روستایی شهرستان ورزقان باشند. همچنین سناریوهای فاجعه برای توسعه روستایی شهرستان ورزقان شامل سه سناریو هست که دارای ماهیت اقتصادی هستند. با در نظر گرفتن اینکه علیرغم برخورداری شهرستان ورزقان از انواع معادن مس و طلا، روستاهای این شهرستان هنوز دارای مشکلات اقتصادی هستند، ناشی از سیاست های غلط و برنامه ریزی نادرست بوده که نتوانسته است از منابع معدنی برای توسعه روستاها محلی استفاده نماید. در این خصوص پیشنهاد می گردد که بخشی از درآمد حاصل از استخراج و فروش معادن صرف توسعه زیرساخت های روستاهای شهرستان و همچنین آموزش و مهارت افزایی آن ها گردد. در نهایت اینکه با در نظر گرفتن یافته های این پژوهش و همچنین با توجه به شرایط جغرافیای روستاهای شهرستان ورزقان پیشنهاد های کاربردی ذیل برای توسعه روستاهای این شهرستان ارائه می گردد:

برنامه ریزی دقیق برای تسهیل ورود شرکت های دانش بنیان و فناور در خصوص آسیب شناسی توسعه روستایی و ارائه برنامه ها با قابلیت اجرایی با رویکرد بسط و توسعه نقش مشارکت نخبگان محلی. همچنین در این خصوص ارائه دوره های آموزشی و مهارت افزایی برای آشنایی روستائیان با مزایا و نحوه استفاده از فناوری های نوین در راستای نیل به اهداف توسعه پایدار از اهمیت زیادی برخوردار است؛

برنامه ریزی برای حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی و استفاده از مشارکت اجتماعی مردم. در این خصوص می توان گفت که یکی از متفق القول ترین نظریات در بین دانشمندان در خصوص توسعه و مخصوصاً توسعه روستایی مربوط به مشارکت روستائیان در فرایند توسعه است؛ به عبارتی جلب مشارکت روستائیان و کیفیت مشارکت آن ها تضمین کننده موفقیت برنامه های توسعه روستایی و فعالیت پذیری سایر پیشنهادها خواهد بود؛ و

از آنجایی که شرایط اقتصادی و سیاسی کشور به دلیل تحریم ها دوران سختی را سپری می کند، لذا پیشنهاد می شود از طریق تدوین چهارچوب لازم برای احداث واحدهای تولیدی کوچک مقیاس و بازدهی برای توسعه اقتصادی و بهبود وضعیت اشتغال فراهم گردد. برای نیل به این هدف تشکیل تعاونی ها می تواند به عنوان یک رویکرد موفق و قابل اتکا مورد توجه قرار گیرد.

همواره توسعه روستایی با عدم قطعیت هایی مواجه گردد. در این شرایط ضرورت و اهمیت شناسایی درست و مؤلفه های اثرگذار بر توسعه روستایی متناسب با شرایط انسانی و محیطی هر روستا ضرورتی اجتناب ناپذیر است. به عبارتی بایستی ضمن شناسایی دقیق مؤلفه های اثرگذار و تعیین میزان اثرگذاری هر یک از آن ها، بتوان با استفاده از مشارکت تمامی ذینفعان، افق های روشنی را با تکیه بر همین مؤلفه ها طراحی نمود. از آنجایی که برای نیل به این هدف، استفاده از روش آینده پژوهی و سناریونگاری یک روش علمی و عملیاتی محسوب می شود، لذا در تحقیق حاضر سعی شد تا با شناسایی عوامل اولیه تأثیرگذار بر روند آینده برنامه ریزی توسعه روستایی شهرستان ورزقان، فاکتورهای کلیدی تأثیرگذار بر روند آینده سیستم، استخراج شده و در مرحله بعد به سناریونویسی و شناسایی سناریوهای مطلوب برای آن اقدام شود. در تهیه سبد سناریوها بر اساس وضعیت های احتمالی آینده پیش روی برنامه ریزی توسعه روستایی شهرستان، در کل ۳۳ وضعیت مختلف برای ۱۱ فاکتور کلیدی شناسایی شد که این وضعیت ها شامل سه طیف مطلوب، بینابین و نامطلوب بود. به طور کلی در سناریو باورکردنی این نتیجه حاصل شد که در افق برنامه هفتم توسعه سناریوی «کم رنگ بودن توسعه مشارکت روستایی در فرایند برنامه ریزی ها» محتمل ترین سناریو می باشد اما در آینده بلندمدت، بهبود مقطعی عوامل مدیریتی و ناکارآمدی سیاست گذاری ها ممکن است فرصت لازم را برای ارتقاء عوامل اقتصادی - اجتماعی فراهم نیورد و بردار این سناریو به سمت سناریوی فاجعه حرکت کند. نتایج کلی یافته های این تحقیق با نتایج یافته های کریم زاده و مجنون (۱۳۹۸) و تقیلو و همکاران (۱۳۹۵) همخوانی دارد. همچنین نتایج این تحقیق در بخش «فاکتورهای کلیدی» در مقوله های «توسعه ICT، مهاجرت روستایی و توسعه کشاورزی» با نتایج مطالعه بزاززاده (۱۳۹۳)؛ در مقوله های «کاربری اراضی روستا، بهسازی و نوسازی مسکن روستایی» با نتایج مطالعه تایچن و یورگنسن (۲۰۱۶) و در مقوله «توسعه اشتغال روستایی» با نتایج مطالعه باستوس و وبر (۲۰۱۸) همخوانی دارد. همچنین سناریوی مطرح با نتایج مطالعه بدری و همکاران (۱۳۹۸) همخوانی دارد.

نتایج یافته های تحقیق با استفاده از نرم افزار سناریوویزارد نشان می دهد که تعداد ۱۵ سناریو به عنوان سناریوهای ایستا یا باورکردنی برای برنامه ریزی توسعه شهرستان مطرح است. سناریوهایی که به صورت سناریوهای طلایی، فاجعه و با قابلیت بالای تحقق بوده و به تناسب شرایط محیطی و انسانی روستاها

References:

1. Ahmadi Hamid Y Bidullahkhani, Arash (2013): "Post-Developmentalism and Critical Representations of Developmental Discourse; A Popular Approach", Iranian Social Development Studies, 5 (3), 47-63.
2. Amou, Ibrahim & Hatami Nejad Hussein (2019): "Pathology and Evaluation of Land Plans in Iran", Regional Planning, 9 (34): 38-27.
3. Andersen, A.D. P.D. Andersen, (2017): FORESIGHTING FOR INCLUSIVE DEVELOPMENT, Technological Forecasting and Social Change, 119: 227-236.
4. Appignanesi, R. (2007): FUTURES OF ART IN RETROSPECT, Futures, 39 (10): 1159-1167.
5. Badri, Seyed Ali; Omid Shahabad, Omid; Zali, Nader & Razvani, Mohammad Reza (2019): "Analysis of Key Factors Influencing the Formation of Rural Spatial Patterns with Future Research Approach (Case Study: Lorestan Province)", Rural Research, 10 (1): 113- 92.
6. Bastosa, Carlos Aguirre, K. Weber-Matthias, (2018): FORESIGHT FOR SHAPING NATIONAL INNOVATION SYSTEMS IN DEVELOPING ECONOMIES, Technological Forecasting and Social Change, 128: 186-196.
7. Bezazzadeh, Mehdi (2014): "Investigation and Analysis of Key Factors Affecting Regional Development with Regional Future Research Approach Case Study: West Azerbaijan Province", MSc Thesis, Supervisor: Hashem Dadashpour, Tarbiat Modares University, Tehran.
8. Darabi, Ali (2016): The Future of the Islamic Revolution (Fears and Hopes), Amirkabir Publications Institute, Tehran.
9. Delangizan, Sohrab & Karimi, Mohammad Sharif &, Norouzi, Hassan (2017): "Regional Development Futures Research Using Key Uncertainties (Case Study: Kohgiluyeh & Boyerahmad Province)", Urban Management, 3 (48): 512-497.
10. Firouznia, Ghadir & Abdolreza, Rokneddin Eftekhari (2003): The Position of the Village in the National Development Process from the Perspective's Perspective, Iranian Institute of Rural Development, Tehran.
11. Gary Paul Green (2013): HANDBOOK OF RURAL DEVELOPMENT, Published by Edward Elgar Publishing Limited, the Lypiatts, Cheltenham, Glos GL50 2JA, UK.
12. Karimzadeh, Hossein & Majnoui Tutakhaneh, Ali (2019): "Modeling Rural Entrepreneurship Development Based on Local Capacity: A Case Study of Rural Settlements of Bonab County", Rural and Development, 22 (85): 110-87.
13. Khaleghi, Aghil (2019): "A Mixed Research Method in the Territory of Pragmatism Approach; a Method for Geographical Research", Geography and Human Relations, 2 (2): 104-130.
14. Khaleghi, Aghil (2019): "Development Planning Pathology with Emphasis on Rural Development Planning in Iran", Geography and Human Relations, 2 (3): 221-221.
15. Khaleghi, Aghil (2019): "Problems and Pathology of Rural Development Planning with Predictive Approach (Case Study: Varzaqan County)", Ph.D. Thesis in Geography and Rural Planning, University of Tabriz, Supervisor: Mirstar Sader Moosavi and Hossein Karim.
16. Khosravi, Fatemeh; Rahimpour Anaraki, Mohsen & Omid, Omid (2012): "Lorestan Province Preparation Planning Based on Superior Scenario Theory", Regional Planning, 2 (5): 83-92.
17. Khosrowbigi, Reza Y Javan, Ja'far (2015): "The Discourse of Modernization and

- Divergence of Agricultural Development and Utilization Policies", *Rural Research*, 6 (1): 26-1.
18. Liu, Y., Hu, Z., & Li, Y. (2014): PROCESS AND CAUSE OF URBAN-RURAL DEVELOPMENT TRANSFORMATION IN THE BOHAI RIM REGION, China. *Journal of Geographical Sciences*, 24(6): 1147-1160.
19. Lord, S., Helfgott, A., & Vervoort, J. M. (2016): CHOOSING DIVERSE SETS OF PLAUSIBLE SCENARIOS IN MULTIDIMENSIONAL EXPLORATORY FUTURES TECHNIQUES, *Futures*, 77: 11-27.
20. Mousavi, Mirjanf (2017): "Developing Scenarios Affecting Islamic-Iranian Progress with a Regional Planning Approach (Case Study: West Azerbaijan Province)", *Regional Planning*, 7 (28): 64-51.
21. Munck, Ronaldo; McConnell, Gordon (2009): UNIVERSITY STRATEGIC PLANNING AND THE FORESIGHT/FUTURES APPROACH: AN IRISH CASE STUDY, *Planning for Higher Education*, 38 (1):31-40.
22. Nourozadeh, Reza; Fathi, Kouros & Kizouri, Amir Hossein (2009): " Content Analysis of External and Specific Documents to Infer Policies of Fifth Higher Education Development Plans", *Research and Technology, Research and Planning in Higher Education*, 1 (3): 50-29.
23. Rabie, M. (2016): A THEORY OF SUSTAINABLE SOCIOCULTURAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT, Palgrave, Macmilan.
24. Rezvani, MR (2009): An Introduction to Rural Development Planning, Qomes Publication, Tehran.
25. Soleimani, A. A. Majnoui Toutakhane, A. Aftab, (2018): INVESTIGATION OF THE ROLE OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN THE PROMOTION OF RURAL SOCIAL WELFARE INDEXES (CASE STUDY: EAST AZERBAIJAN PROVINCE), *Journal of Research and Rural Planning*, 7(2): 25-40.
26. Taghilo, Ali Akbar; Soltani, Nasser & Aftab, Ahmad, (2016): "Proponents of Iranian Rural Development", *Space Planning and Preparation*, 20 (4): 1- 24.
27. Tajik, MR (2009): Iran in Perspective 1400, Tehran Institute for Humanities Research and Development.
28. Tietjen, A. G. Jørgensen, (2016): TRANSLATING A WICKED PROBLEM: A STRATEGIC PLANNING APPROACH TO RURAL SHRINKAGE IN DENMARK, *Landscape and Urban Planning*.
29. Tofigh, Firouz (2006): Planning in Iran and its Future Outlook, Tehran: Higher Education and Research Institute of Management and Planning Publications.
30. Walters, B. B., A. Cadelina., A. Cardano., A & E.Visitacion. (1999): COMMUNITY HISTORY AND RURAL DEVELOPMENT: WHY SOME FARMERS PARTICIPATE MORE READILY THAN OTHERS, *Agricultural systems*, 59 (2): 193-214.
31. Weigand, K. T. Flanagan, K. Dye, P. Jones, (2014): COLLABORATIVE FORESIGHT: COMPLEMENTING LONG-HORIZON STRATEGIC PLANNING, *Technological Forecasting & Social Change*, 85: 134–152.
32. Yari Hesar, Arasto; Haghparast, Farzin; Majnoui Tootakhaneh, Ali & Niromand Shishwan, Soghra (2016): "Identifying and Analyzing Barriers Affecting Rural Housing (Case Study: Bonab County)", *Regional Planning*, 6 (23): 168 -153.
33. Zahari, Mohammad; Khaleghi, Aghil, & Talebifard Reza (2019): "Evaluation and Modeling of Mining Effects on Peripheral Villages by Mixed Method (Case Study:

- Anderyan Gold Mine in Varzeqan County)", *Regional Planning*, 9 (34): 130-117.
34. Zali, Nader & Sajjadi, Seyed Ali, (2017): "Identification of Key Factors Affecting Regional Underdevelopment (Case Study: Kohgiluyeh and Boyerahmad Province)", *Regional Planning*, 7 (26): 25-40.
35. Zali, Nader (2009): "Future Development of Regional Development Scenario Planning Approach (Case Study: East Azarbaijan Province)", Doctoral dissertation on Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz.
36. Zali, Nader (2013): *Strategic Future Research in Regional Planning and Development*, Institute for Strategic Studies, Tehran.
37. Zhang, Y., W. Geng., Y. Shen., Y. Wang., & Y-C. Dai (2014): EDIBLE MUSHROOM CULTIVATION FOR FOOD SECURITY AND RURAL DEVELOPMENT IN CHINA: BIO-INNOVATION, TECHNOLOGICAL DISSEMINATION AND MARKETING, *Sustainability*, 6(5): 2961-2973.